

УДК 82.94-09

Світлана КАНДЮК-ЛЕБІДЬ

м. Миколаїв

svetlana-kandyuk-lebed@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ЩОДЕННИКА У ПОДОРОЖНІХ ЗАПИСКАХ ВАСИЛЯ ТИМКІВСЬКОГО

У статті проаналізовано особливості використання щоденникової форми в подорожніх записках Василя Федоровича Тимківського. Розглядаються традиційні риси подорожнього щоденника як жанру, пов'язані з розвитком індивідуального «Я» і зближенням цього жанру з художньою літературою (прагнення мандрівників відобразити у творі свої світоглядні позиції, внутрішній світ). Щоденникові записи відтворюють як події, так і внутрішній стан особистості, тому демонструють окремі знакові риси своєї епохи, допомагають прояснити, переосмислити і глибше зрозуміти духовний світ сучасників. Автор щоденника дає творчу і неупереджену оцінку того, що відбувається в його душі та світі.

Ключові слова: Василь Тимківський, щоденник, щоденникова форма, подорож, шляхові записки.

Людині по-справжньому цікава тільки інша людина. Саме тому цікавість до мемуарної літератури не згасає протягом багатьох століть [6, 199]. Визначити своє місце у минулому та сьогоденні, оцінити прожиті роки, зафіксувати їх у письмовій формі і передати свій досвід наступним поколінням намагались усі, хто усвідомлював себе як особистість. Основною проблемою для людини є вона ж сама. Тому саме щоденники й є тією формою (або способом) вираження суб'єктивного і потаємного змісту людини.

У більшості випадків зацікавленість щоденниками – це один із способів збереження історичної пам'яті. Дослідження документальності – це, перш за все, результат соціального пошуку, суспільних проблем в світі. Проте, теорія щоденникової публіцистики недостатньо розроблена, вона залишається однією з найменш теоретично вивчених галузей словесності. Тому проблема дослідження щоденникової публіцистики є актуальною.

Якщо говорити про щоденник, то він, мабуть, є найменш дослідженим жанром мемуарної прози. Він відбиває ті громадсько-політичні процеси, що відбувалися у суспільстві. Щоденникові записи показують оточення письменника, розкривають перипетії його життя, є джерелом вивчення світоглядних позицій автора, бачення ним історичного процесу і свого місця в ньому.

На зміст подорожніх записок впливали особистість автора, особливості його світогляду, рівень освіченості і таланту, життєвий досвід. Щоденники можна розглядати як матеріалізацію свідомості автора – реальної людини, яка

фіксує на папері певні фрагменти власного мислення [3, 178].

У наукових працях Ф. Лежена, О. Галича, Г. Костюка, А. Ільківа, К. Танчин, О. Кочетова, О. Єгорової, В. Шанюк, В. Здоровеги, Д. Затонського та ін. розглядаються питання статусу щоденникового жанру, історія його становлення, розвиток, видозміни, поява нових піджанрів тощо. Проте комплексного і всебічного дослідження щоденникового тексту як одного із типів мемуарного тексту немає. Щодо різновидів щоденникового жанру, то першу класифікацію дав А. Бочаров у своїй роботі «Законы дневникового жанра», виділивши в окрему групу «дневники, подготовленные самими писателями, – та різновидность, к которой относятся и «тетради из полевой сумки» [1, 66].

До вивчення біографії В. Ф. Тимківського вперше звернувся А. І. Степович [9]; однак його праця (а їх було декілька варіантів) не була надрукована і залишилася в архівному описі фонду Степовича у відділі рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. У друці вперше прізвище Василя Тимківського було згадано у працях Л. А. Шеймана [11, 12, 13, 14]. Постає Василя Тимківського як дослідника лужицьких сербів згадується у дослідженнях Л. П. Лаптевої [5]; як чиновника – у працях К. Ю. Єрусалимського [2], Г. Б. Ізбасарової [4] та Л. Н. Оганян [8].

Мета даної розвідки – проаналізувати особливості використання структурних елементів щоденника у подорожніх записках Василя Тимківського.

Доля Василя Федоровича Тимківського, відомого у свій час письменника, дослідника, знавця російської історії та чиновника (свого часу він займав посаду губернатора Бессарабської губернії) цікавила науковців у зв'язку з вивченням біографій його братів – Іллі (одного з фундаторів Харківського університету й Новгород-Сіверської гімназії), Єгора (дипломата, чиновника Азіатського департаменту Міністерства закордонних справ), Романа (професора Московського університету) та Івана (поета і перекладача кінця XVIII – початку XIX ст.).

Біографічні відомості про Василя Федоровича Тимківського можна знайти в сімейному архіві М. О. Максимовича. У своїх біографічних спогадах його брат Єгор основну увагу приділив саме Василю, з яким довгий час працював в Азіатському департаменті і якого поважав та любив найбільше.

Після навчання у Київській академії і закінчення освіти в Московському університеті, Василь Федорович розпочав службу в канцелярії Державної Ради: спочатку працював при голові Департаменту Державної комісії, а потім – при Державному секретареві О. С. Шишкові, якого і супроводжував під час різноманітних його поїздок. Брав участь у написанні різних маніфестів під час війни з Наполеоном.

Послідовно просуваючись по службі, Василь Федорович спочатку обіймав посаду правителя справ при повноважному наміснику Бессарабської губернії, потім – начальника обох відділень Азіатського департаменту Міністерства закордонних справ, був головою Оренбурзької прикордонної комісії, після – чиновником з особливих доручень при володарі Грузії і, нарешті, – губернатором Бессарабії.

Василь Тимківський полюбляв писати записки про ті місця і країни, в яких побував. Михайло Максимович (племінник братів Тимківських) вважав його найбільш обдарованим з усіх братів: «сила пера его нередко уравнивалась с силою его увлекательнаго слова, в котором я не знал ему равнаго» [7, 270].

Подорожні записки, які вів Василь Федорович у 1814 р., – це цікаве історичне джерело, що повинно зайняти належне місце в історії слов'янознавства. Вони писані нашвидкуруч, але свідчать про велику начитаність автора, силу його вразливості, здатність висловлювати думки яскраво та захоплююче. Деякі місця записок зображені у високохудожньому стилі і свідчать про тонке відчуття краси природи: «Солнце

взошло под златобагрянными облачными полосами великолепно; окрестности Хошобуша с сей стороны весьма приятны: песчанная пошва обработана с великим прилежанием: среди вспаханных полей, отчасти молодою рожью покрытых, забросаны небольшие чистенькие лесочки (березовые): у города ближе есть несколько загородных домов ... Дорога шла то по лесам сосновым, то по полям напаханным, то по лугам, покрытых стадами мелкаго рогатаго скота...» [9, 18].

Традиційно щоденникова форма записок характеризується низкою особливостей: періодичністю і регулярністю ведення записів (у подорожніх записках Тимківського записи щоденні); їх зв'язком з поточними подіями (кожний новий день – нове місто), літературною необробленістю (використання простих односкладних речень зі стилістичними помилками). Однак при зовнішній заданості передачі фактів щоденник залишається книгою, заснованою на переживаннях оповідача, тому матеріал подається з особистісно-індивідуальної точки зору.

Щоденник В. Ф. Тимківського охоплює час з 24 вересня (6 жовтня) по 2 (14) жовтня 1814 року і містить відомості про країну і життя сербів. Чимало місця відводиться опису природи, а також міркуванням автора про слов'ян-язичників, які колись населяли цю землю; «о тех временах, когда словене в первый раз пришли в сию страну»; про їх життя «в шалашах, среди холмов песчаных и болот непроходимых» і поклонінні язичницьким ідолам [9, 8]; про село Бург, де знайдені «погребальные: урны вендские» і «будто приметны слабые следы замка, где жили князья вендские» [9, 8–9]; про гору Чернобог, на якій, «говорят, есть еще развалины древних капищ языческих вендских, где народ вопрошал Живу о судьбе будущей, где жертвами умилоствовали Чернобога», а назви гір нагадують про «вендском идолопоклонстве» [9, 19]. В. Ф. Тимківському було відомо про камені «на кремнистом утесе, ... стоял кумир бога Флинса, по введении христианства низверженный в Шпрее» [9, 19]. Згадує він і про те, що «в окрестностях Кенигсварты открыты в земле множество погребальных пепельных урн ... в том месте было кладбище вендов-язычников» [9, 18].

Як стверджує А. І. Степович, записки Тимківського іноді носять деякий поверхневий характер, побіжний або випадковий, що частково пояснюється самим способом його подорожі; проте вони чудові і свідчать про його обізнаність у галузі слов'янської історії та етнографії [9, 34].

Будучи прихильником намірів пруської влади створити одномовне середовище у своїх землях, Василь Тимківський все ж висловлюється проти різких насильницьких заходів у справі якнайшвидшого онімечення лужичан: «В самом деле, одобряя намерение прусского правительства истребить разноязычие в своих землях, нельзя похвалить... насильственных мер, им избираемых. Наречие сербо-вендецкое должно умереть и умрет. Но на что ускоряют гибель его, на что мешаются в планы природы, на что бременить жестоко народ простой и добрый?» [9, 12]. Особливо цікава у цьому відношенні його розповідь про бесіду з лужицьким священиком Фрітце, який вважав, що «стремление заставит всех вендов забыть свой язык и говорить по-немецки... обратит вендов в первобытное язычество» [9, 20].

Поєднання подорожніх записок з жанром щоденника значно посилило роль індивідуально-авторського «Я». Інколи у своїх записках Василь Федорович робить спроби філологічних роз'яснень різних історичних імен або географічних назв. Ці спроби нерідко бувають невдалими, але іноді заслуговують на увагу. Наприклад, щодо назви старовинного лужицького міста Житава, німецькою мовою – Zittaü, яке автор проїжджав 1 (13) жовтня: «Название Житава получил город от хлебородности своей почвы и окресной [ибо Житавою называли его и тогда, как был еще окружен лесами и необработанными равнинами] или от того, что в отдаленнейшие времена производилась тут торговля хлебом, житами между чехами и люзитами» [9, 50].

Свої почуття від почутого та побаченого В. Ф. Тимківський передає за допомогою художніх зворотів, наприклад: «Деревни по дороге попадавшие, имели вид необыкновенно бедный. Это происходит от небрежности, неопрятности и лености жителей, здесь уже немцев. Чехи и Венды обросли по краям корою немецкою. По дороге тянулись изрядные от Богемии огромные купеческие фуры, столь часто возбуждавшие во мне негодование и удивление» [9, 37].

Цікаві відомості Тимківського про сільське господарство тих місць, які він відвідував. Автор, наприклад, робить опис сівозміни: «Здесь поля, назначаемые для ярового хлеба, на следующий год, по снятии хлеба летом, засеваются травой, называемою по-сербски голенкою (golenka)... Сию траву осенью вырывают, и она служит весьма хорошим кормом для скота» [9, 16].

Велике значення В. Ф. Тимківський надає таким факторам, як «отдельность, особность вендов от их сообитателей немцев» та обмежені можливості лужицьких сербів опанувати науку «на их отечественном языке» [9, 11]. Автор-мандрівник наголошує на тому, що викладання уроків у школах ведеться німецькою мовою. А під час бесіди з ректором Хотєбузького ліцею останній сказав, що «хранит у себя под спудом... рукописи касательно вендского наречия». З цього В. Ф. Тимківський робить висновок: «чтобы они ко вреду правителей на свет не вышли» [9, 17]. У Прибусі (Нижня Лужиця), відвідавши школу, В.Ф. Тимківський поспілкувався з учителем: «молодой, полуобразованный человек .. имеет 40 учеников, с каждого получает по 6 грошей в год и ежедневно по очереди у каждого обедает. Учит началам письменного языка и счислению. Несколько читает по-вендски. Преподавание происходит на немецком языке» [9, 6]. Також Василь Федорович Тимківський побував у верхньолужицькій сербській школі у Будишині, залишивши такий опис: «Небольшое каменное в два этажа здание, у евангелической вендской церкви... В школе, кажется, 30 учеников и учениц. Учитель, кистер (охоронець – С. В. К.-Л.) церкви вендской, учит первым началам языка немецкого, землеописанию, истории и арифметике. Вендские дети учатся читать по-вендски, и то только чтобы уметь прочесть некоторые необходимые молитвы» [9, 20–21].

Щоденник відрізняється від інших жанрів мемуарної літератури достовірністю даних і компетентністю автора щодо обговорюваних питань, незважаючи на його романтичність. Яскраво виражені у щоденнику інтерес до мови, літератури, долі слов'янського народу.

Подорожні записки Василя Федоровича Тимківського відображають духовні переживання автора, дають нам уявлення рівень його знань з історії, погляди на роль держави у вирішенні національних питань. Слов'янські цінності та обряди овіяні для нього священним таїнством, тому і вірить у можливість відродження напівзабутих звичаїв. Лейтмотивом записок є критика бідності населення та його залежності від дій уряду. У записках В. Ф. Тимківського присутня риса, яка властива йому самому: емоційність при обговоренні політичних тем, яка дозволяла вільно іронізувати і надавати темі, що обговорюється, романтичного звучання з щиросердністю, інтонаціями смутку і передчасного розчарування.

Подорожні записки Василя Тимківського заслуговують на більш детальне вивчення науковцями. Сам В. Ф. Тимківський не надрукував їх версії, так як вони були написані на швидкуруч, часто недбалі, а іноді і просто неправильним стилем, очевидно вимагали для друку досить значної роботи, на що у автора бракувало часу і взагалі можливості.

Список використаних джерел

1. Бочаров А. Г. Законы дневникового жанра / А. Г. Бочаров // Вопросы литературы. – 1971. – № 6. – С. 64–69.
2. Ерусалимский К. Ю. «Ужасный перелом служебному пути»: В. Ф. Тимковский и движение декабристов / К. Ю. Ерусалимский // Археографический ежегодник за 2001 год / Отв. ред. С. О. Шмидт; Археограф. комис. – М.: Наука, 2002. – С. 140–158.
3. Заварзіна Є. В. Щоденник як «матеріалізована» авторська свідомість / Є. В. Заварзіна // Вісник харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Філологія. – 2007. – № 765. – Вип. 50. – С. 177–180.
4. Избасарова Г. Б. Служба В. Ф. Тимковского в Оренбургском крае [Электронный ресурс] / Г. Б. Избасарова // Вестник Оренбургского государственного педагогического университета. Электронный научный журнал. – 2016. – № 1 (17). – С. 145–155. – Режим доступа: http://vestospu.ru/archive/2016/articles/16_17_2016.pdf
5. Лаптева Л. П. Русский путешественник о лужицких сербах начала XIX века / Л. П. Лаптева // Вопросы истории. – 1986. – № 1. – С. 86–92.
6. Мажарина Ю. Н. Мемуары как вид публицистического творчества / Ю. Н. Мажарина [Электронный ресурс] // Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика. – 2011. – № 2. – С. 199–206. – Режим доступа: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/phyllolog/2011/02/2011-02-45.pdf>
7. Максимович М. А. Воспоминания о Тимковских / Предисл. Н. Шугурова // Киевская старина. – 1898. – Т. 63. – № 11. – С. 249–272.
8. Оганян Л. Н. Общественное движение в Бессарабии в первой четверти XIX в. / Людмила Николаевна Оганян Ч. 1. Кишинев, Штиница, 1974. – 286 с. – С. 85–86.
9. Степович А. И. В. Ф. Тимковский и его путевой дневник (1813–1814). Статья 1934–1935 гг.: В 4-х вариантах / А. И. Степович // Национальна бібліотека України ім. Вернадського. Інститут рукописів. – Ф 179, № 135. – 37 с.
10. Тимковский В. Ф. Путевой журнал (поселение вендов). 1814 (6–14.X) // Национальна бібліотека України ім. Вернадського. Інститут рукописів. – Ф. I, № 2332. – 68 с.
11. Шейман Л. А. К полемике вокруг путевого дневника В. Ф. Тимковского / Л. А. Шейман // «Letopis». – Bautzen, 1987. – Т. 34. – С. 100–107.
12. Шейман Л. А. Василий Тимковский и его путешествие по Лужице // «Letopis». – Bautzen, 1983. – Т. 30/1. – С. 12.
13. Шейман Л. А. Василий Тимковский, декабристы, Пушкин... (Вокруг записок о «Киргизской орде») / Л. А. Шейман // Вопросы преподавания русского языка и литературы в киргизской школе. – 1969. – Вып. 2. – С. 126–194.
14. Шейман Л. А. Неизвестная рукопись Василя Тимковского / Л. А. Шейман // Комсомолец Киргизии. – 1966. – № 79–81.

Svetlana KANDYUK-LEBID

Mykolaiv

US AGE OF DIARY'S STRUCTURAL ELEMENTS IN THE NOTES OF A JOURNEY BY VASSILIY TIMKOVSKIY

The peculiarities of use of the diary form in Vassiliy Fedorovich Timkovskiy's notes of a journey are under analysis in the article. The traditional features of the notes of a journey as a genre are under consideration and those are connected with the development of individual basis in the notes of a journey and their approaching to the fiction (it is stipulated by the travelers' wish to imprint their own vision and inner world). Diary entries can reconstruct both the events and person's inner state. So, they are able to demonstrate certain peculiar features of the epoch, to assist in clarifying, rethinking and deeper understanding the contemporaries' spiritual world. Anyway, the author of the diary provides his creative and fair assessment as for the things occurring in the world, generally, and in his soul, in particular.

Key words: Vassiliy Timkovskiy, diary, the form of diary, travelling, notes of a journey.

Світлана КАНДЮК-ЛЕБЕДЬ

г. Николаев

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СТРУКТУРНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ ДНЕВНИКА У ПУТЕВЫХ ЗАПИСКАХ ВАСИЛИЯ ТИМКОВСКОГО

В статье проанализированы особенности использования дневниковой формы в путевых записках Василя Федоровича Тимковского. Рассматриваются традиционные черты путевого дневника как жанра, связанные с развитием индивидуального начала в путевых сочинениях и их сближением с художественной литературой (стремление путешественников запечатлеть в произведении свои мировоззренческие позиции, внутренний мир). Дневниковые записки воссоздают как события, так и внутреннее состояние личности, поэтому демонстрируют отдельные знаковые черты своей эпохи, помогают прояснить и переосмыслить и глубже понять духовный мир современников. Автор дневника зачастую дает творческую и непредвзятую оценку того, что происходит в его душе и мире в целом.

Ключевые слова: Василий Тимковский, дневник, дневниковая форма, путешествие, путевые записки.

Стаття надійшла до редколегії 05.04.2017